

Article No 241

DOI: <https://doi.org/10.26881/srg.2020.7.16>

Citation:

Dąbrowska, M. (2020). *Opowieść o Franciszku Malewskim*. [Rec.:]
Александр Федута, «Филомат в Империи. Документальная повесть
о Франтишке Малевском». Минск: Лимариус, 2019, 464 с. (Aleksandr Feduta,
«Filomat v Imperii. Dokumental'naâ povest' o Františke Malevskom».
Minsk: Limarius, 2019, 464 s.). *Studia Rossica Gedanensia*, 7: 235–241.
DOI: <https://doi.org/10.26881/srg.2020.7.16>

OPowieŚĆ O FRANCISZKU MALEWSKIM.
АЛЕКСАНДР ФЕДУТА, ФИЛОМАТ В ИМПЕРИИ.
ДОКУМЕНТАЛЬНАЯ ПОВЕСТЬ О ФРАНТИШКЕ
МАЛЕВСКОМ, ЛИМАРИУС, МИНСК 2019, 464 С.
(ALEKSANDR FEDUTA, *FILOMAT V IMPERII*.
DOKUMENTAL'NAÂ POVEST' O FRANTIŠKE MALEVSKOM,
LIMARIUS, MINSK 2019, 464 S.)

MAGDALENA DĄBROWSKA

Uniwersytet Warszawski / University of Warsaw
Wydział Lingwistyki Stosowanej / Faculty of Applied Linguistics
Katedra Rusycystyki / Institute of Russian Studies
ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa, Polska / Krakowskie Przedmieście st. 26/28,
00-927 Warsaw, Poland
E-mail: m.dabrowska@uw.edu.pl
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4014-4725>
(Nadesłano / Received 27.05.2020. Zaakceptowano / Accepted 15.06.2020)

Abstract

The story of Franciszek Malewski

The article presents the work of Belarusian researcher Alexandr Feduta *A Philomath in the Empire. The documentary story of Franciszek Malewski* (Limarius, Minsk 2019 – Александр Федута, *Филомат в Империи. Документальная повесть о Фран-*

тишке Малевском, Лимариус, Минск 2019) and the review of his other works on the history of the Russian literature and Polish-Russian literary and cultural relations (2015–2019). The work is the first biography of Franciszek Hieronim Malewski (1800–1870), a lawyer, co-founder of the Philomath Society, editor of the “Tygodnik Wileński”. The article presents the structure and contents of the work and the archive materials used. The biography of Malewski (professional and personal life) is presented in the chronological order and against the background of political and cultural events. Many people close to Malewski (Adam Mickiewicz, Vasily Anastasyevitch, Faddei Bulgarin and others) are mentioned in the work. In addition, it contains also descriptions of Russia in 19th century and references to Romanticism.

Key words: Alexandr Feduta, Franciszek Malewski, monograph, Romanticism, Philomath, Russia, biography

Abstrakt

Artykuł zawiera omówienie utworu białoruskiego badacza Aleksandra Fieduty *Filomata w Imperium. Opowieść dokumentalna o Franciszku Malewskim* (Limarius, Minsk 2019 – Александр Федута, *Филомат в Империи. Документальная повесть о Франтишке Малевском*, Лимариус, Минск 2019) oraz przegląd innych jego prac na temat historii literatury rosyjskiej oraz polsko-rosyjskich stosunków literackich i kulturalnych (2015–2019). Praca jest pierwszą biografią Franciszka Hieronima Malewskiego (1800–1870), prawnika, współzałożyciela Towarzystwa Filomatów, redaktora „Tygodnika Wileńskiego”. Artykuł przedstawia strukturę i treść utworu oraz wykorzystane materiały archiwalne. Biografia Malewskiego (życie zawodowe i prywatne) została zaprezentowana w porządku chronologicznym oraz na tle wydarzeń politycznych i kulturalnych. W utworze mowa jest o wielu osobach z otoczenia Malewskiego (Adam Mickiewicz, Wasilij Anastasiewicz, Tadeusz Bułharyn i in.), zawiera także opisy Rosji XIX wieku oraz odniesienia do romantyzmu.

Słowa kluczowe: Aleksander Fieduta, Franciszek Malewski, monografia, romantyzm, filomata, Rosja, biografia

Po serii książek poświęconych rozmaitym kartom dziejów literatury rosyjskiej (Feduta 2015) i polsko-rosyjskich kontaktów literackich i kulturalnych (Feduta 2018) rozpoznawalny w Polsce białoruski badacz Aleksander Fieduta oddał do rąk czytelników pracę monolityczną, jak zdawać by się mogło na pierwszy rzut oka, ale w istocie również mozaikową, skupioną na jednej postaci, jednocześnie jednak oświetlającą szeroki wachlarz problemów społecznych i historycznoliterackich. Chodzi o wydaną w 2019 roku monografię *Filomata w Imperium* (w języku rosyjskim, w mińskim wydawnictwie Limarius, w założonej w 2018 roku serii „Nasz XIX Wiek”). Tytułowym „filomatą w Imperium” jest Franciszek Hieronim Malewski (ur. w 1800 roku w Wilnie, zm. w 1870 roku w Petersburgu), prawnik, współzałożyciel Towarzystwa Filomatów

i współredaktor „Tygodnika Petersburskiego”. Na okładce i stronie tytułowej książki nazwisko Malewskiego nie pojawia się, widnieje na nich bowiem tytuł skrócony do pierwszego członu; pełny tytuł – z podtytułem *Opowieść dokumentalna o Franciszku Malewskim* – znajdujemy tylko w notce redakcyjnej. Trzeba przyznać, że tytuł *Filomata w Imperium...* brzmi zachęcająco, by nie rzec, intrygująco (kto? gdzie?, przy czym odpowiedź na drugie pytanie – „co to za imperium?” / Imperium Rosyjskie – jest łatwiejsza niż na pierwsze, chyba że czytelnik wie, kim jest starszy pan z laseczką w ręku patrzący z dobrodusznym uśmiechem z portretu zamieszczonego na okładce). Niemniej znacznie korzystniejsze dla odbioru monografii byłoby porzucenie zagadkowości formuły tytułowej na rzecz jej jasności i precyzji. W jeszcze większym stopniu niedoskonałością tą obarczona jest książka tegoż badacza z 2018 roku, zatytułowana *Ślady na śniegu*, częściowo zresztą również poświęcona Malewskiemu; wprawdzie autor we wstępie wyjaśnia wymowę tytułu (efektowne porównanie do śladu na śniegu „widoczności” człowieka w procesie dziejowym, malejącej z biegiem czasu nierzadko aż do całkowitego zniknięcia) i zapowiada podjęte tematy, lecz osoba, która nie zagłębi się w lekturę, nie dowie się tego wszystkiego. Gdy już czytelnik uświadomi sobie, że ma do czynienia z książką o Franciszku Malewskim, warto, aby zapoznał się z nią w całości. W ręku trzyma bowiem pierwszy – dobrze udokumentowany – zarys jego życia i działalności.

W określeniu roli i miejsca monografii *Filomata w Imperium. Opowieść dokumentalna o Franciszku Malewskim* w literaturze przedmiotu wyręcza recenzenta sam autor, otwierając i zamykając ją stwierdzeniem, że oddaje do rąk czytelników pierwszą biografię Malewskiego. Jego książka wyrosła z głębokiego przekonania, że odtworzenie życia i działalności tytułowego „filomaty w Imperium” powinno stanowić główny cel badawczy, nie zaś – jak dotąd – pełnić rolę usługową wobec innych zamierzeń, przede wszystkim rzucać światło na biografię Adama Mickiewicza. Dotychczasowe „usługowe” traktowanie podjętego problemu badacz pokazuje na przykładzie biogramu Malewskiego w monumentalnym opracowaniu Wiktorii Śliwowskiej *Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX wieku* (Śliwowska 1998: 362–363), w którym, jak pisze Fieduta, „życie Malewskiego (...) odtworzone jest do 1833 roku, po czym podana zostaje data jego śmierci, która nastąpiła trzydzieści siedem lat później”; tę lukę czasową badacz tłumaczy tym, że powstanie listopadowe jest traktowane przez polskich historyków jako przełomowy moment w procesie kształtowania się tożsamości ludzi epoki: „zesłaniec Malewski ostatecznie przemienia się w odnoszącego sukcesy urzędnika i przestaje interesować kogokolwiek” (Feduta 2019: 11). Albo inaczej: „życie Malewskiego (...) jak gdyby urywa się w chwili wyjazdu Adama Mickiewicza, jego przyjaciela, towarzysza, (...) a później także krewnego, z Imperium Rosyjskiego” (Feduta 2019: 10). I jeszcze inaczej: „Malewski stał się częścią legendy Mickiewicza; zapamiętano go, ponieważ stał obok Adama” (Feduta 2019: 142). Książka Aleksandra Fieduty świadczy o tym, że Franciszek Malewski na każdym etapie swojego życia pozostaje postacią zajmującą. Podobną myśl wypowiedział wcześniej Jerzy Borowczyk, którego słowa z pracy *Zesłane pokolenie. Filomaci w Rosji (1824–1870)* są zacytowane w monografii Fieduty (Feduta 2019: 410; por. Borowczyk 2014). Autor *Filomaty w Imperium* stara się maksymalnie wykorzystać materiały na temat owego pomijanego dotychczas odcinka życia Malewskiego, wydobywając je (w różnym zakresie) z dziewię-

ciu archiwów (sześciu rosyjskich, dwóch polskich oraz jednego białoruskiego). W ten sposób przywraca zatem pamięć o drugiej, mówiąc ogólnie, części życia Malewskiego oraz wydatnie uzupełnia wiedzę o pierwszej. Badaczowi towarzyszy przy tym świadomość tego, że jego książka – stanowiąc pierwszą biografię Malewskiego – nie jest biografią pełną, przede wszystkim z powodu nieuwzględnienia niektórych źródeł. Na plan pierwszy wysuwa się wśród nich korespondencja córki Malewskiego, Marii, z narzeczonym i później mężem Władysławem Mickiewiczem, obejmująca dwanaście teczek z listami w języku francuskim. Niewykluczone, że na sylwetkę Malewskiego rzucą światło jeszcze jakieś dokumenty odnoszące się do osób z jego dalszego i bliższego kręgu, których wymienionych zostaje w książce Fieduty bardzo wiele. Skoro mowa jest o niewykorzystanych przez badacza materiałach, to można wskazać je także w literaturze przedmiotu, by wymienić książkę Wiktora i Haliny Czernianinów o „Tygodniku Wileńskim”, w której Malewski wspomniany jest w kontekście nie tylko zawartości tego periodyku, ale także prawa bibliotecznego stanowiącego w Królestwie Polskim (Czernianin, Czernianin 2011). *Filomata w Imperium...* zamyka zatem jeden z najważniejszych etapów w badaniach nad Malewskim, jednocześnie jednak ze względu na możliwość pozyskania i wyzyskania nowych źródeł zachęca do ich twórczego kontynuowania.

Na omawianą monografię składają się trzydzieści dwa rozdziały, poprzedzone wstępem i przedmową (z rozważaniami o biografistyce i wskazaniem podstawy źródłowej) i zakończone epilogiem (z podsumowaniem życia Malewskiego oraz badań nad nim). Jej kompozycję autor opiera w sposób klasyczny na linii życia bohatera, zaczynając od przedstawienia jego rodziny i dzieciństwa, a zamykając, jeśli powtórzyć tytuł ostatniego rozdziału, na „śmierci urzędnika”. Tytuły rozdziałów są konstrukcjami wieloczlónowymi, wskazują na osoby z otoczenia (*Ojciec, Książę Czartoryski* itp.), miejsca pobytu i działalności (*Uniwersytet, Malewskiego oczekują w Wilnie* i in.) oraz przemieszczanie się między nimi (*Imperium wzywa, Jechać na południe* i in.), działania i wykonywane prace (*Jak uporządkować prawodawstwo Imperium?* i in.), instytucje życia kulturalnego (*Początek „Tygodnika”* i in.), wreszcie wydarzenia polityczne (*Listopad, początek powstania* i in.). Ani jednak spis treści, ani partie wstępne książki nie przedstawiają periodyzacji życia i działalności Malewskiego. Taka próba, wpływająca na uczytelnienie opisu, warta była podjęcia, a jej wynik winien zostać przedstawiony wyraziście. Bardziej wyraziście mogłaby zostać nakreślona też ewolucja postawy Malewskiego, o czym ciekawie wypowiedział się Stanisław Morawski w 1824 roku; obszerny fragment jego listu jest zacytowany w książce (Feduta 2019: 412–413; por. Morawski 1981). Czytelnik opracowania Fieduty poznaje Malewskiego w życiu zawodowym i prywatnym, staje się świadkiem jego dylematów, wyborów, wahań, kompromisów, dążenia do zachowania równowagi między poszczególnymi aspektami życia. Opowieść o Malewskim jest dynamiczna, w znacznym stopniu dlatego, że dużą dynamiką odznaczały się czasy, w których żył i które współtworzył.

W tytułach rozdziałów mowa jest o prawie trzydziestu osobach związanych z Malewskim. Indeks liczy kilkaset nazwisk; krótkie biografie sprawiają, że odgrywa on też rolę słowniczka biograficznego. Drugą – obok odtworzenia drogi życiowej Malewskiego – wartością książki Fieduty jest więc nakreślenie (z różnym stopniem szczegółowości) sylwetek licznej rzeszy jego współczesnych. Są wśród nich Polacy i Rosjanie,

rosyjscy polonofile (Wasilij Anastasewicz, wydawca polonoznawczego czasopisma „Ulej”, o czym informacja niestety nie znalazła się w notce indeksowej) i „największy germanofil ze wszystkich filomatów i filaretów” (czyli sam Franciszek Malewski; Feduta 2019: 88), Rosjanie na służbie na ziemiach polskich (Piotr Wiaziemski) i Polacy (osoby polskiego pochodzenia) prężnie działający w rosyjskich stolicach (Tadeusz Bułharyn, wydawca gazety „Siewiernaja Pczela”). Szczególne miejsce zajmują osoby w ten czy inny sposób powiązane z Wilnem i Uniwersytetem Wileńskim, członkowie miejscowych organizacji studenckich. Są wymienieni pracownicy różnych uniwersytetów, uczeni rozmaitych specjalności oraz zasług dla nauki (prawnicy, ekonomiści, matematycy, filozofowie, historycy, filolodzy i in.), pisarze, tłumacze, dziennikarze, bibliotekarze, muzycy. Wielkie dla kultury nazwiska sąsiadują z nazwiskami osób z tła prywatnego Malewskiego, jak choćby jego nauczyciela tańca. Jeśli któraś z osób pozostawiła po sobie wspomnienia, Fieduta chętnie je cytuje, by wymienić jako przykład memuarystyczne teksty Iwana Łobojki, wykładowcy języka i literatury rosyjskiej na Uniwersytecie Wileńskim, które zresztą badacz ten opublikował w serii NLO „Rosja w Memuarach” w 2013 roku (Lobojko 2013). W tym kontekście warto dodać, że trzy lata wcześniej w tej samej serii wyszedł obszerny tom *Polacy w Petersburgu w pierwszej połowie XIX wieku*, zawierający wspomnienia Józefa Przeclawskiego, Stanisława Morawskiego, Tadeusza Bobrowskiego oraz Adama Honorego Kirkora (pierwszego – w opracowaniu Fieduty) (Polaki... 2010). Poprzez liczne i obszerne cytowania świadkowie epoki Malewskiego i on sam bezpośrednio przemawiają do czytelnika, często wchodzą ze sobą w wielopłaszczyznowy dialog o Polakach w Imperium Rosyjskim, współczesności, przeszłości i przyszłości. Jedną z dyskutowanych kwestii jest język: czy uczyć się i śmiało przechodzić na język rosyjski, czy i w jakich okolicznościach posługiwać językiem polskim? O tym traktują obszerne partie korespondencji rodziny Malewskich, zacytowanej w książce Fieduty (Feduta 2019: 153), opowiadającej, jak widać, o adaptowaniu się Polaków do życia pod rosyjską władzą, o strategiach przystosowawczych oraz rezultatach ich przyjęcia. Szczególne miejsce w galerii postaci przypadło, rzecz oczywista, Adamowi Mickiewiczowi, któremu, w opinii Fieduty, Rosja jawiła się jako „kraj-zagadka”, wychodzący spod „okrutnej i władczej ręki, bynajmniej nie boskiej, lecz ludzkiej” (Feduta 2019: 131). Warte przytoczenia wydają się słowa badacza o wyjeździe Mickiewicza i Malewskiego do starej rosyjskiej stolicy: „odjazd (...) do Moskwy stanie się ich ruchem ku sławie Adama i ku rozstaniu” (Feduta 2019: 146). Wymieniane osoby autor *Filomaty w Imperium...* traktuje bądź w pojedynkę, bądź w większych zbiorowościach. Wyodrębnioną grupę tworzą filomaci, są nimi także – szerzej – romantycy. Jak pisze Fieduta, „przyjęło się sądzić, że filomaci i filareci byli romantykami; romantykami (...) stali się w świadomości późniejszych badaczy, wystąpili bowiem w blasku sławy Mickiewicza, myśleli i czuli jednak raczej jak sentymentalności, ludzie poprzedniej epoki” (Feduta 2019: 131). Książka Fieduty jest więc głosem w dyskusji o romantyzmie i romantykach. Jeśli posłużyć się tytułem niedawno wydanej pod redakcją Elżbiety Dąbrowicz i Marcina Lula książki na temat kulturotwórczej roli ośrodków akademickich w pierwszej połowie XIX wieku, zawierającej zresztą rozdział o Malewskim pióra białoruskiego badacza, w znacznym stopniu jest to dyskusja o „romantyzmie uniwersyteckim” i tworzących go ludziach (Romantyzm... 2019). Co ważniejsze, Fieduta nie utrwała, lecz podważa szablonowe ujęcia tej proble-

matyki, przede wszystkim obala jeden stereotyp, o którym w jej finale czytamy: „historycy przywykli odczytywać to, co stało się z filomatami, jako (...) tragedię – i tylko tak”, podczas gdy historia życia Malewskiego „mocno rozmija się z utrwalonymi na przestrzeni półtora wieku wyobrażeniami o losach filomatów w Imperium Rosyjskim” (Feduta 2019: 411). Badania powinny być prowadzone więc raczej pod hasłem „filomata w Imperium” niż „filomaci w Imperium”, liczba pojedyncza winna wyprzeć liczbę mnogą, chociaż w istocie na obu tych dopełniających się wzajemnie polach pozostało jeszcze bardzo wiele do zrobienia.

Prezentacja książki o Franciszku Malewskim odbyła się z udziałem autora w grudniu 2019 roku na Wydziale „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego. Jednym z wątków dyskusji w jej trakcie były właśnie stereotypy, którymi obrósł polski romantyzm i jego przedstawiciele, a najważniejszy zgłoszony postulat stanowiło przygotowanie – w domyśle: optymalnie przez międzynarodowy kolektyw badawczy – encyklopedii czy słownika biograficznego filomatów. Droga do realizacji tego celu wiedzie przez opracowania cząstkowe, wśród których kluczowe miejsce zajmują biografie poszczególnych osób. Ważnym krokiem na tej drodze stała się praca *Filomata w Imperium. Opowieść dokumentalna o Franciszku Malewskim* Aleksandra Fieduty. W pewnym stopniu takim krokiem była także wydana w niewielkim odstępie czasowym od *Filomaty w Imperium...* monografia *Adam Mickiewicz i Rosjanie* pod redakcją Magdaleny Dąbrowskiej, Piotra Głuszkowskiego i Zbigniewa Kaźmierczyka, zawierająca napisany przez tegoż badacza rozdział o nieopublikowanej książce Malewskiego (Feduta 2020: 136–144).

Bibliografia / References

- Borowczyk, J. (2014). *Zesłane pokolenie. Filomaci w Rosji (1824–1870)*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Czernianin, W., Czernianin, H. (2011). *Wokół „Tygodnika Wileńskiego” 1815–1822. Studia i szkice*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Atut; Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe.
- Feduta, A. (2015). „Kto b ni byl ty, o moj čitatel’...” *Problema čitatelâ v literature puškinskoij èpohi*. Minsk: Limarius [Федута, А. (2015). „Кто б ни был ты, о мой читатель...” *Проблема читателя в литературе пушкинской эпохи*. Минск: Лимариус].
- Feduta, A. (2018). *Sledy na snegu*. Minsk: Limarius [Федута, А. (2018). *Следы на снегу*. Минск: Лимариус].
- Feduta, A. (2019). *Filomat v Imperii. Dokumental’naâ povest’ o Františke Malevskom*. Minsk: Limarius [Федута, А. (2019). *Филомат в Империи. Документальная повесть о Франтишке Малевском*. Минск: Лимариус].
- Feduta, A. (2020). *Habent sua fata libelli... (Neopublikovannaâ kniga Františka Malevskogo)*. В: Dąbrowska, M., Głuszkowski, P., Kaźmierczyk, Z. (Red.). *Adam Mickiewicz i Rosjanie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar: 136–144 [Федута, А. (2020). *Habent sua fata libelli... (Неопубликованная книга Франтишка Малевского)*. В: Dąbrowska, M., Głuszkowski, P., Kaźmierczyk, Z. (Red.). *Adam Mickiewicz i Rosjanie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar: 136–144].
- Lobjko, I.N. (2013). *Moi vospominaniâ. Moi zapiski*. Moskva: Novoe Literaturnoe Obozrenie [Лобойко, И.Н. (2013). *Мои воспоминания. Мои записки*. Москва: Новое Литературное Обозрение).

Morawski, S. (1981). *Z wiejskiej samotni. Listy do Franciszka i Heleny Malewskich*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Polâki v Peterburge v pervoj polovine XIX veka (2010). Moskva: Novoe Literaturnoe Obozrenie [*Поляки в Петербурге в первой половине XIX века* (2010). Москва: Новое Литературное Обозрение].

Romantyzm... (2019): Dąbrowicz, E., Lul, M. (Red.). *Romantyzm uniwersytecki. Kulturotwórcza rola ośrodków akademickich w pierwszej połowie XIX wieku*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

Śliwowska, W. (1998). *Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX wieku*. Warszawa: Wydawnictwo DiG.

Competing interests: The author declares that she has no competing interests.